

BIJLAGE 3

SOCIOGRAM

1. WAT IS EEN SOCIOGRAM?

Een sociogram is een overzicht van de sociale verhoudingen binnen een groep. Uit een sociogram kan worden afgeleid wie binnen de groep een vooraanstaande positie inneemt, bijv. wat betreft populariteit, wie door de groepsgenoten niet zozeer wordt gewaardeerd en wie een min of meer verwaarloosde positie inneemt. Een sociogram wordt gemaakt door aan de leden van de groep, bijv. kinderen in een schoolklas, te vragen elkaar te waarderen of te beoordelen op een bepaalde dimensie, zoals aardig - niet aardig.

2. WAAROM MAAKT MEN EEN SOCIOGRAM?

Een sociogram wordt gemaakt om een beeld te krijgen van de sociale posities die kinderen innemen. Kinderen met (ernstige) gedragsproblemen hebben vaak geen vriendjes. Kinderen die erg verlegen of teruggetrokken zijn, staan daardoor vaak alleen in de groep. Ze worden door anderen verwaarloosd. Men kan van plan zijn om binnen een groep de sociale ontwikkeling van kinderen te stimuleren. Een sociogram kan dan een hulpmiddel zijn om probleemkinderen op te sporen.

3. BEPERKINGEN VAN EEN SOCIOGRAM

Met behulp van een sociogram kunnen probleemkinderen op betrouwbare wijze worden opgespoord. Het is zeker niet zo dat een sociogram een momentopname is, die na korte tijd al weer geheel is veranderd. Uit onderzoek is gebleken dat de posities binnen een sociogram nogal stabiel zijn. Verschuivingen komen wel voor, maar in grote lijnen is er sprake van een sociale structuur die niet gemakkelijk in sterke mate verandert. Uit een sociogram kan echter niet worden opgemaakt welke gedragingen tot een bepaalde beoordeling hebben geleid. Wanneer men wil weten waaruit het probleemgedrag bestaat van kinderen die een lage positie innemen, dan zal men een sociogram altijd moeten aanvullen met gedragsobservaties. Evenmin kan uit een sociogram worden opgemaakt wat de oorzaken zijn van het gedragsprobleem.

4. ETHISCHE ASPECTEN

Men vraagt aan leerlingen gevoelige informatie. Afnames van een sociogram moet dan ook altijd op zorgvuldige wijze gebeuren. De informatie moet vertrouwelijk worden behandeld. Daar staat tegenover, dat er in onderzoek géén aanwijzingen zijn gevonden dat het afnemen van een sociogram voor de kinderen schadelijke gevolgen zou hebben. Men bedenke voorts dat de leden van de groep vaak heel goed weten hoe ze bij de anderen "liggen". In ieder geval moet er binnen de groep een zekere mate van vertrouwen en veiligheid heersen.

In het algemeen geldt, dat men een sociogram uitsluitend maakt wanneer er met de informatie iets wordt gedaan dat uiteindelijk in het belang is van de betrokken groepsleden (bijv. de probleemkinderen) "Zo maar" een sociogram maken "uit belangstelling of nieuwsgierigheid" is niet verantwoord.

5. DE BETROUWBAARHEID VAN EEN SOCIOGRAM

Hoewel in de literatuur over het algemeen de betrouwbaarheid van een sociogram wordt geroemd, kunnen daar toch wel enkele kanttekeningen bij worden geplaatst.

In de eerste plaats is de betrouwbaarheid bij jonge kinderen (tot een jaar of zeven) een stuk geringer. In de tweede plaats bestaat de indruk dat de betrouwbaarheid in het speciaal (basis)onderwijs in het algemeen geringer is.

Dit onderstreept de noodzaak om een sociogram aan te vullen met objectieve gedragsobservaties. Over het algemeen blijkt echter uit onderzoek een grote mate van overeenstemming tussen de wijze waarop leerlingen elkaar onderling beoordelen en het oordeel van volwassenen (en leerkrachten) over leerlingen. Wat een leerkracht als "probleemgedrag" ervaart, wordt meestal ook door de leerlingen als zodanig beoordeeld!

6. AFNAME VAN EEN SOCIOGRAM

In principe kan men op twee manieren een sociogram maken: een waarbij alle leden van de groep alle andere leden beoordelen. En een waarbij het aan het individu wordt overgelaten hoeveel groepsleden in de beoordeling worden betrokken. Op de volgende pagina's zijn de instructies voor beide vormen beschreven.

7. VORM 1: IEDEREEN BEOORDEELT ALLE ANDEREN

De test wordt individueel of klassikaal afgenomen. Bij kinderen tot 9 jaar is individuele afname aan te bevelen. Bij kinderen tot zo'n jaar of 7 is het noodzakelijk om te beschikken over duidelijke foto's van alle kinderen in de groep. Deze foto's zijn een geheugensteun. Bij klassikale afname maakt men een formulier, waarbij langs de zijkant de namen van de groepsleden onder elkaar staan vermeld. Aan de bovenkant kan men drie of vijf gezichtjes tekenen, waarbij de stand van de mond hetzij plezier, hetzij afkeuring, hetzij neutraliteit uitdrukt. Men kan ook volstaan met een omschrijving in woorden van de schaalposities. Bijvoorbeeld:

heel aardig	aardig	weet niet / neutraal	niet zo aardig	onaardig
+2	+1	0	-1	-2

De cijfers + 2 t/m -2 geven aan hoeveel punten deze posities opleveren. Het is niet nodig deze punten op het formulier te vermelden, men kent ze later, bij het scoren zelf toe. Bij individuele afname kan de afnemer van het sociogram volstaan met een formulier waarbij zowel aan de bovenrand, als aan de zijkant alle namen staan vermeld. Men leest de namen één voor één op. Het kind spreekt dan telkens een waardering uit, die door de afnemer van het sociogram meteen in de vorm van een score op het formulier wordt genoteerd. Bij klassikale afname kan men de leerlingformulieren overnemen op een verzamelstaat.

Instructie.

Men introduceert het sociogram aan de kinderen of aan het kind. (Zie het voorbeeld even verderop) Benadruk het vertrouwelijke karakter. De resultaten, de individuele waarderingen zullen niet bekend worden. De vraagstelling is afhankelijk van het doel van het sociogram. Voorbeelden:

- Wie vind je aardig.
- Met wie speel/werk je graag samen.
- Welk kind is altijd vriendelijk/hulpvaardig/bereid iets te delen.
- Welk kind heeft altijd leuke ideeën of voorstellen. Etc.
- In verband met sociale ontwikkelingsproblemen is de eerste vraag het meest geschikt.

De betekenis van de gezichtjes of de omschrijvingen moet goed worden doorgenomen. Men geeft eerst enkele voorbeelden, zoals "spinazie vind ik lekker", "boodschappen doen vind ik fijn" o.i.d.

Wanneer de kinderen goed hebben begrepen dat de gezichtjes of de omschrijvingen een weergave zijn van hun oordeel, kan men aan de eigenlijke afname beginnen. Wijs erop dat men over alle andere kinderen een waardering moet uitspreken. Men slaat de eigen naam uiteraard over. Bij individuele afname is het wenselijk om te controleren of het kind alle andere kinderen kent. Men kan daartoe de foto's laten benoemen of het kind de namen van alle andere kinderen laten opnoemen. Bij klassikale afname moet er absolute rust en stilte in de klas zijn. Niet hardop praten of roepen, niet giechelen etc.

Scoring

Van elk kind wordt opgeteld hoeveel punten het heeft ontvangen. De score kan positief of negatief zijn. Bij een meerderheid aan negatieve beoordelingen valt de score negatief uit. Men kan vervolgens de kinderen rangordenen op de score. Een hoge (positieve) score duidt op populariteit, op geaccepteerd worden door de groepsgenoten. Een lage (negatieve) score wijst op impopulariteit of afgewezen worden. Veel neutrale beoordelingen ontvangen kan duiden op verlegenheid.

Men brengt de scores over op een groepsoverzicht. Hierin kan een onderscheid worden gemaakt tussen positieve ontvangen beoordeling, de kolom +. negatieve beoordeling, de kolom -. en neutrale beoordelingen, de kolom 0. De kolom T geeft de totaalscore: het aantal positieve beoordelingen, verminderd met het aantal negatieve beoordelingen. Het is in het algemeen het beste om uitsluitend met de totaalscores te werken. Men kan van al deze scores ook nog een rangorde maken. Wanneer twee of meer kinderen evenveel punten ontvangen, nemen deze op dat aspect een gedeelde plaats in. Wanneer een sociogram wordt gemaakt voorafgaand aan een project om sociale vaardigheden te trainen, dan kan men na afloop daarvan opnieuw een sociogram maken, om te zien of de waardering (of acceptatie) van de probleemkinderen is verbeterd.

8. VORM 2: IEDEREEN NOEMT EEN BEPERKT AANTAL NAMEN

Ook hierbij kan het sociogram individueel of klassikaal worden afgenomen. Zie vorm 1. Het verschil is dat niet elk kind een oordeel uitspreekt over alle kinderen, maar dat aan elk kind de vraag wordt gesteld: 'Wie is in de klas jouw vriendje?' Vervolgens: 'Heb je nog een vriendje?' Men kan de vraag bijv. drie keer herhalen.

Men kan als alternatief ook vragen: 'Wie vind je in deze klas heel aardig?' Vervolgens: 'Wie vind je nog meer aardig?' etc.

Alternatief: 'Noem eens de namen van drie kinderen die je aardig vindt in deze klas.' Vervolgens herhaalt men de procedure voor negatieve beoordelingen: 'Wie vind je niet

aardig?' Afhankelijk van de formulering kan men punten toekennen:

wie vind je het aardigst : 3 punten

wie vind je ook erg aardig : 2 punten

wie vind je aardig : 1 punt

Men kan ook aan alle namen 1 punt toekennen. Bij negatieve beoordelingen kan men bijv. resp. -3, -2 en -1 punt toekennen of aan alle namen -1 punt. Men kan verlangen dat er drie namen worden genoemd (en niet meer dan drie) Men kan het kind ook geheel vrijlaten in het aantal te noemen namen, maar het stellen van een grens is wel belangrijk. Het is niet reëel dat een kind het grootste deel van de klas als "aardig" of "heel aardig" aanmerkt. De vraagstelling is dus van groot belang.

Bij individuele afname is het noodzakelijk om een uniforme vraagstelling te hanteren! (Anders zijn de gegevens niet vergelijkbaar.)

Instructie

Zie onder vorm 1. De vraagstelling is dus anders. Vraag in principe om het geven van positieve beoordelingen (wie vind je aardig) en negatieve beoordelingen (wie vind je niet aardig).

Scoring

Aan de hand van namen die de kinderen hebben opgeschreven of genoemd, worden overzichten gemaakt. Van elk kind in de groep wordt genoteerd hoeveel positieve of negatieve beoordelingen het heeft ontvangen. In principe is het mogelijk dat een kind niet één keer wordt genoemd in positieve of in negatieve zin. Deze kinderen zijn dan genegeerd of verwaarloosd. Vaak zijn ze dan erg verlegen of teruggetrokken. Men kan weer een groepsoverzicht maken met behulp van het formulier.

9. VERSCHIL TUSSEN VORM 1 EN VORM 2

Bij vorm 2 bestaat het risico dat door de kinderen niet in gelijke mate aan alle groepsleden wordt gedacht. Bij vorm 1 wordt dat als het ware afgedwongen. In het algemeen kan men stellen dat vorm 1 een beeld geeft van de mate waarin kinderen in een groep algemeen worden geaccepteerd. Vorm 2 geeft een beeld van echte vriendschapsverhoudingen. Vorm 1 verdient in het algemeen echter de voorkeur.

10. VOORBEELD INSTRUCTIE SOCIOGRAM VORM 1

"Je zit met veel andere kinderen in de klas. Soms is dat wel gezellig. Maar soms is het ook niet zo leuk. Er zijn kinderen die je aardig vindt. Maar andere kinderen vind je niet zo aardig. En er zijn ook kinderen waarvan je eigenlijk niet zo goed weet of je ze aardig vindt of niet. We gaan zo dadelijk eens kijken wat jij nu van je klasgenootjes vindt. Je moet een eerlijk antwoord geven. Je hoeft niet bang te zijn dat het aan anderen wordt doorverteld. Ik wil graag weten welke kinderen aardig worden gevonden en welke kinderen niet aardig worden gevonden. Ik wil dat weten omdat we gaan proberen om het voor kinderen leuker en gezelliger te maken op school. Hier zie je foto's van alle kinderen in de klas. Zie je jezelf er ook tussen? Ken je de namen van alle kinderen? Wijs ze maar eens aan en noem hun namen. Begin maar linksboven hier dus. Nu wil ik graag dat je van elk kind zegt wat je van hem vindt. Er zijn drie mogelijkheden (of vijf mogelijkheden, afhankelijk van het aantal alternatieven)

1e Je vindt een kind aardig: score + 1
2e Je vindt een kind niet aardig: score -1
3e Je weet niet wat je van een kind vindt: score 0
Begin maar... wat vind je van... ?"

11. OPMERKINGEN

- Men kan de instructie aanpassen. Het is echter noodzakelijk dat elk kind precies dezelfde instructie ontvangt.
- Het prettigst werkt men met losse foto's van elk kind uit de klas. Deze worden in willekeurige volgorde op een tafel gerangschikt. Deze rangschikking moet tijdens de afname dezelfde blijven. Bij een herhaalde afname mag de rangschikking anders zijn.
- Bovenstaande instructie voorziet niet in het oefenen met een meerkeuzevraag. Deze oefening is noodzakelijk bij een schriftelijke afname, waarbij een leerling zelf op een formulier achter elke naam van de klasgenoten een oordeel zet.
- Raadpleeg ook de mogelijkheden van ParnasSys om een sociogram uit te voeren. Daarnaast noemen we de website: www.sometics.nl